

Wstęp

Celem niniejszej książki jest kompleksowe omówienie przypadków odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy wobec pracownika. W tym celu analizie poddane zostaną kodeksowe i pozakodeksowe przepisy prawa pracy regulujące sferę tzw. indywidualnego prawa pracy (prawa stosunku pracy)¹. Dlatego też przed przystąpieniem do analizy poszczególnych przypadków odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy wobec pracownika zostaną przedstawione zagadnienia ogólne dotyczące stosunku pracy, jego charakteru i poszczególnych elementów. Tylko wówczas bowiem można w należyty sposób nadać treść pojęciu „odpowiedzialności odszkodowawczej” w prawie pracy, która co prawda nie budzi jakichś szczególnych kontrowersji, ale nigdy nie została w sposób całościowy omówiona, dla konsekwentnego zastosowania reguł omawianej instytucji w ramach stosunków pracy.

Jak każdy stosunek prawny stosunek pracy to stosunek społeczny regulowany przepisami prawa. W indywidualnym prawie pracy stosunek pracy to stosunek o charakterze dwustronnym. Nie wchodząc w tym miejscu w szczegółowe analizy tej normatywnej uregulowanej relacji społecznej stwierdzić należy, że jak w każdym stosunku prawnym, tak i w stosunku pracy wyróżnić należy jego elementy, którymi są: podmioty, przedmiot i treść. Podmiotami omawianego stosunku są pracodawca i pracownik, który jest zawsze osobą fizyczną. Jego treść stanowią uprawnienia jednego podmiotu skorelowane z obowiązkami drugiego podmiotu. Przedmiotem jest określone zachowanie się obowiązanego, którego spełnienia może domagać się uprawniony. Owo zachowanie się, które w podstawowym modelu stosunku prawnego może polegać na działaniu lub zaniechaniu, w stosunku pracy w zasadzie sprowadza się do czynnych zachowań się

¹ O indywidualnym prawie pracy piszę w znaczeniu nadanym temu pojęciu m.in. przez A.M. Świątkowskiego, *Indywidualne prawo pracy*, Gdańsk–Kraków 2001, przy czym podkreślić należy, że pojęcie to stosowane było już przez doktrynę prawa pracy okresu II Rzeczypospolitej Polskiej; por. A. Raczynski, *Polskie prawo pracy*, Warszawa 1930, s. 307 i n. oraz Z. Fenichel, *Prawo pracy*. Komentarz. Przepisy związkowe. Orzecznictwo – okólniki, Kraków–Warszawa 1939, s. 3, który dzieli fragment komentarza poświęconego umownemu prawu pracy, na części dotyczące indywidualnego i zbiorowego prawa pracy; współcześnie por. także B.M. Ćwiertniak, *Z zagadnień definiowania „prawa pracy” i jego działów – uwagi na tle definiowania „zbiorowego prawa pracy”*, w: B.M. Ćwiertniak (red.), *Prawo pracy. Zabezpieczenie społeczne (z aktualnych zagadnień)*, Opole 2001, s. 219 i n., przy czym – jak słusznie podkreśla L. Florek, w: L. Florek (red.), *Indywidualne a zbiorowe prawo pracy*, Warszawa 2007, s. 18, oba działy prawa pracy, tak indywidualne, jak i zbiorowe, nie są do końca rozdzielne i często się przenikają.

jego stron. Podstawowym obowiązkiem pracownika jest praca, a pracodawcy wypłata wynagrodzenia.

Praca jako zjawisko społeczne o doniosłości prawnej podlega ochronie konstytucyjnej. Uregulowana ona została w art. 24 Konstytucji RP, który ze względu na swoją treść oraz miejsce w systematyce Konstytucji RP, wyraża jedną z zasad ustroju Rzeczypospolitej Polskiej, a tym samym wskazuje szczególną rolę, jaką pełni w regulowanych prawnie relacjach społecznych². Wskazany przepis Konstytucji RP ma także na celu zapewnienie szczególnej ochrony pracy i w tym znaczeniu jest traktowany jako klauzula generalna, pozwalająca na budowanie różnych modeli ochrony pracy³. Treścią przepisu jest ustanowienie obowiązku ochrony pracy przez władze państwowe, a jednocześnie określenie ich kompetencji do wykonywania nadzoru nad warunkami pracy⁴, co należy odczytać także w ten sposób, że państwo ma w tym zakresie obowiązek działania. Konstytucja RP nie przesądza jednoznacznie o treści pojęcia „praca”. W doktrynie prawa konstytucyjnego wskazuje się, że dyspozycją komentowanego przepisu objęta jest każda praca, a zatem nie tylko praca pracowników, zleceniobiorców, samozatrudnionych, praca w gospodarstwie rolnym, świadczona nie tylko odpłatnie, ale także pod tytułem darmym⁵, lecz również praca wykonywana przez pracodawców i przedsiębiorców niebędących pracodawcami⁶. W tym ujęciu omawiana norma konstytucyjna „(...) wytycza także granice realizacji swobody działalności gospodarczej, jak i własności, stanowiąc swoiste dopełnienie zasady społecznej gospodarki rynkowej”⁷. Mimo że pojęcia pracy nie należy ograniczać do pracy wykonywanej przez pracowników w rozumieniu Kodeksu pracy, to nie ulega wątpliwości, że do niej się także ono odnosi⁸.

² L. Garlicki, Artykuł 24, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. Komentarz, Warszawa 2007, t. 5, s. 2. Por. także L. Florek, *Konstytucyjne podstawy indywidualnego prawa pracy*, w: M. Wyrzykowski (red.), *Konstytucyjne podstawy systemu prawa*, Warszawa 2001, s. 78 i n.

³ Tak A. Sobczyk, D. Buch, w: M. Safian, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, s. 645–646.

⁴ Tak L. Garlicki, w: L. Garlicki (red.), *Konstytucja*, t. 5, s. 2.

⁵ T. Wyka, w: J. Stelina, A. Wypych-Żywicka (red.), *Księga jubileuszowa poświęcona prof. Urszuli Jackowiak, Konstytucyjne prawo każdego do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy, a zatrudnienie na innej podstawie niż stosunek pracy oraz praca na własny rachunek – uwagi de lege ferenda*, GSP 2007, t. XVII, s. 334.

⁶ Tak A. Sobczyk, D. Buch, w: M. Safian, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP*, t. I. Komentarz do art. 1–86, Warszawa 2016, s. 646–647.

⁷ A. Sobczyk, *Prawo pracy w świetle konstytucji RP*, t. I. Teoria publicznego i prywatnego indywidualnego prawa pracy, Warszawa 2013, t. 1, s. 49. W zakresie kształtu i funkcji prawa pracy w gospodarce rynkowej por. H. Szurgacz, *Polskie prawo pracy po upadku socjalizmu. Kilka uwag o kierunkach rozwoju*, w: J. Stelina, A. Wypych-Żywicka (red.), GSP 2007, t. XVII, s. 245 i n.

⁸ T. Liszcz, *Praca i kapitał w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Studia Lublinensia 2014, Nr 22, s. 254, uważa, że nie ma podstaw do szerokiego pojmowania pracy w świetle Konstytucji, gdyż jak twierdzi „(...) że ze sformułowania zd. 2 art. 24 oraz innych jej postanowień, w których

Tym samym normy regulujące stosunki pracy podlegają każdorazowo ocenie z konstytucyjnego punktu widzenia.

W publikacji zawarto uwagi dotyczące podstawowych okresów związanych z kształtowaniem się polskiego ustawodawstwa prawa pracy. Poczynione one zostały dla wykazania, iż obowiązujący od 1975 r. Kodeks pracy reguluje stosunki pracy w sposób zasadniczo nieodbiegający od modeli stosowanych w tej dziedzinie prawa w ujęciu historycznym. Konstatacja ta ma zasadnicze znaczenie dla ustalenia charakteru stosunku pracy i tym samym wyznaczenia zakresu pojęcia „odpowiedzialność”, a także pojęcia „odpowiedzialność odszkodowawcza” w prawie pracy. Na rozróżnienie tych pojęć zwraca się uwagę w doktrynie prawa pracy⁹, ale nadal – jak się wydaje – w sposób niewystarczający.

Instytucja odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy budzi wciąż istotne kontrowersje zarówno w doktrynie i orzecznictwie prawa pracy. Dotyczą one zarówno zakresu tego pojęcia¹⁰, jak i przesłanek i podstaw odpowiedzialności¹¹, a także możliwości odpowiedniego stosowania w tym zakresie przepisów Kodeksu cywilnego¹².

mowa o warunkach pracy, wynagrodzeniu za pracę, dniach wolnych od pracy wynika (...) jednoznacznie, że chodzi o pracę „najemną”.

⁹ W. Piotrowski, Prawo do odszkodowania w świetle norm kodeksu pracy o Konstytucji RP, w: Z. Góral (red.), Z zagadnień współczesnego prawa pracy. Księga jubileuszowa Profesora Henryka Lewandowskiego, Warszawa 2009, s. 401 i n.

¹⁰ Por. np. T. Liszcz, Odpowiedzialność odszkodowawcza pracodawcy wobec pracownika – cz. 1, PiZS 2008, Nr 12, s. 2–3, która nie uznaje za przypadki odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy odszkodowania przewidzianego w art. 361 § 1, art. 632 § 2, art. 1012 § 3, art. 201 § 1 KP, uznając je za inne, nieodszkodowawcze świadczenia pracodawcy (rekompensata, odprawa, świadczenie wzajemne za powstrzymanie się od działalności konkurencyjnej).

¹¹ Podstawy te są rozmaicie rozumiane i dowolnie określane; por. np. J. Iwulski, Odpowiedzialność pracodawcy za szkody wyrządzone pracownikowi, cz. 1, MoP 1994, Nr 8, s. 231, gdzie przyjmuje, że odpowiedzialność ta „jest odpowiedzialnością na zasadzie winy (np. odpowiedzialność na zasadach kodeksu cywilnego tam gdzie jest ona na niej oparta), odpowiedzialnością za bezprawne zachowanie (niezależnie od winy – np. sankcje na wypadek rozwiązania umowy o pracę z naruszeniem przepisów) oraz odpowiedzialnością uzależnioną tylko od negatywnego osądu prawnego (podkr. aut.)”.

¹² Por. np. Z. Salwa, Stosunek kodeksu pracy do prawa cywilnego, w: Kodeks pracy w praktyce, Studia i Materiały IPiSS, Warszawa 1976, Nr 17, s. 136 i n.; B. Ćwiertniak, Z teoretycznych zagadnień skodyfikowanego prawa pracy, w: Z problematyki prawa pracy i polityki społecznej, t. I, ZN UŚL, Katowice 1977, Nr 144, s. 38–44; K. Roszewska, Klauzula niesprzeczności przepisów Kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy w odesłaniu z art. 300 KP, PiZS 2004, Nr 6, s. 24; *taż*, Stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do stosunków pracy, Warszawa 2005; *taż*, Skutki sprzeczności przepisów Kodeksu cywilnego z zasadami prawa pracy, PiZS 2005, Nr 2, s. 20; S. Driżniński, Brak regulacji w prawie pracy jako jedna z przesłanek stosowania Kodeksu cywilnego – kilka refleksji ogólnych, PiZS 2006, Nr 12, s. 12; B. Bury, Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów z księgi III KC, MoPr 2007, Nr 5, s. 230; por. także uwagi dotyczące wykładni art. 300 KP pod kątem „szerokości” zakresu odniesienia M. Rylski, Weksel między stronami stosunku pracy, Warszawa 2015, s. 85 i n.

Jak zauważa *L. Florek*, „prawo pracy nie określa w sposób całościowy ani jednolity roszczeń pracownika w razie naruszenia jego uprawnień. Regulacja prawna w tym zakresie ma charakter zróżnicowany i niepełny”¹³, stąd „(...) za pozytywne należy uznać poszukiwanie takich roszczeń na gruncie prawa cywilnego”¹⁴. Dotyczy to w szczególności roszczeń odszkodowawczych pracodawcy.

Niektórzy przedstawiciele doktryny przyjmują nawet, że: „(...) odpowiedzialność odszkodowawcza (majątkowa) pracodawcy wobec pracownika, w przeciwieństwie do odpowiedzialności odszkodowawczej pracownika (...) nie jest instytucją prawną i nie została kompleksowo uregulowana w przepisach prawa pracy”¹⁵. Tak daleko posunięty pogląd jak ten daje się tłumaczyć jedynie wskazywanymi niekiedy przez doktrynę niedostatkami rozwiązań Kodeksu pracy. Zwraca się na to uwagę dosyć powszechnie, wskazując że Kodeks pracy, zwłaszcza odnośnie do odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy, nie wypracował w tym zakresie żadnych generalnych rozwiązań¹⁶. Poza tym rozważając zagadnienie odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy wobec pracownika należy mieć na względzie nie tylko ochronę interesów pracownika, ale także interes pracodawcy¹⁷.

Odpowiedzialność odszkodowawcza pracodawcy wobec pracownika nie doczekała się dotychczas kompleksowego monograficznego opracowania. Przyczynę takiego stanu rzeczy wiąże się w literaturze ze skomplikowaniem i wieloaspektowością tego zagadnienia. Jak się podkreśla: „(...) czynnika różnicującego odpowiedzialność zakładu pracy można (...) upatrywać w statusie prawnym osoby poszkodowanej („własny” pracownik, inny pracownik, osoba która nie jest w ogóle pracownikiem), ale także, że: „(...) czynnikiem dyferencjacji może być (...) rodzaj wyrządzonej szkody”¹⁸.

W literaturze spotyka się natomiast opracowania poszczególnych kwestii dotyczących tego zagadnienia (np. odpowiedzialność pracodawcy z tytułu wadliwego rozwiązania umowy o pracę tak w trybie wypowiedzenia, jak i bez wypowiedzenia, z tytułu dyskryminacji, nierównego traktowania, mobbingu, a także wypadków przy pracy, nie-

¹³ *L. Florek*, *Ochrona praw i interesów pracownika*, Warszawa 1990, s. 90–91.

¹⁴ Tamże, s. 93.

¹⁵ *T. Liszcz*, *Odpowiedzialność odszkodowawcza pracodawcy wobec pracownika – cz. 1*, PiZS 2008, Nr 12, s. 2.

¹⁶ *M. Raczkowski*, *Kilka uwag o cywilnej odpowiedzialności pracodawcy*, PiZS 2009, Nr 4, s. 2 i n.

¹⁷ Por. np. *A. Sobczyk*, *Uwagi na temat praw pracodawców w polskim prawie pracy*, w: *A. Świątkowski* (red.), *Studia z zakresu prawa pracy i polityki społecznej*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków 1995, s. 8 i n.; *L. Pisarczyk*, *Aksjologiczne i prawne uwarunkowania ryzyka pracodawcy w stosunku pracy*, PiP 2004, Nr 12, s. 60 i n.; *M. Latos-Milkowska*, *Ochrona interesu pracodawcy*, Warszawa 2013.

¹⁸ *G. Bieniek*, *Odpowiedzialność zakładu pracy za rzeczy pracownika*, PiZS 1978, Nr 12, s. 50.

wydania świadectwa pracy lub wydania wadliwego świadectwa pracy, czy zakazu konkurencji itp.)¹⁹.

Zamysłem autorki jest przedstawienie tytułowego zagadnienia w zakresie regulowanym przepisami polskiego prawa pracy, w tym w szczególności Kodeksu pracy, a także Kodeksu cywilnego stosowanego w stosunkach pracy na podstawie generalnego systemowego odesłania stopnia drugiego z art. 300 KP²⁰.

¹⁹ Por. np. A. *Walas*, Prawo wypowiedzenia umowy o pracę, Kraków 1961; W. *Piotrowski*, Roszczenia pracownika z tytułu bezprawnego pozbawienia go miejsca pracy, Warszawa 1966; *tenże*, Roszczenia pracownika z tytułu niezgodnego z prawem rozwiązania stosunku pracy w kodeksie pracy, PiP 1974, Nr 10; *tenże*, Charakter sankcji wadliwego rozwiązania umowy o pracę, PiP 1975, Nr 12; W. *Masewicz*, Rozwiązanie umowy o pracę bez wypowiedzenia, Warszawa 1969; W. *Sanetra*, Wina w odpowiedzialności pracowniczej, Warszawa–Wrocław 1975; T. *Zieliński*, Skutki prawne wadliwego rozwiązania umowy o pracę, Studia i Materiały IPiSS 1976, z. 17; T. *Liszczycki*, Sankcje prawne wadliwego rozwiązania stosunku pracy przez podmiot zatrudniający, NP 1976, Nr 2; I. *Jędrasik-Jankowska*, Ubezpieczenie wypadkowe i chorobowe, Warszawa 2002; Ł. *Pisarczyk*, Odszkodowanie z tytułu wadliwego wypowiedzenia lub rozwiązania umowy o pracę przez pracodawcę, PiZS 2002, Nr 8; W. *Sanetra*, Nowa filozofia wypadkowa, Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Zdrowotnych 2002, Nr 11, s. 2; *tenże*, O założeniach nowego systemu świadczeń z tytułu wypadku przy pracy i chorób zawodowych, PiZS 2003, Nr 3; M. *Gersdorf*, Odpowiedzialność cywilnoprawna pracodawcy za wypadki przy pracy, PiZS 2003, Nr 6; E. *Hofmańska*, Odszkodowanie za przedmioty utracone lub uszkodzone w związku z wypadkiem przy pracy, PiZS 2003, Nr 3; J. *Jończyk*, Ubezpieczenie wypadkowe, PiP 2003, Nr 6; R. *Póździk*, Odszkodowanie, zadośćuczynienie za mobbingu w miejscu pracy, PS 2004, Nr 5; M. *Tomaszewska*, Roszczenia z tytułu wydania niewłaściwego świadectwa pracy, GSP 2005, Nr 4; D. *Dörre-Kolasa*, Zbieg środków ochronnych przed molestowaniem, molestowaniem seksualnym i mobbingiem, s. 12; M. *Wałachowska*, Zadośćuczynienie pieniężne za doznaną krzywdę, Toruń 2007; Ł. *Pisarczyk*, Odpowiedzialność pracodawcy za szkodę spowodowaną wypadkiem przy pracy, Studia Juridica 2007, Nr XLVII; P. *Wąż*, Prawne konsekwencje wadliwego rozwiązania umowy o pracę przez pracodawcę, MoPr 2007, Nr 11; Ł. *Pisarczyk*, Ryzyko pracodawcy, Warszawa 2008, s. 345; W. *Witoszko*, Odpowiedzialność pracodawcy w razie dochodzenia uzupełniających roszczeń cywilnoprawnych z tytułu wypadku przy pracy lub choroby zawodowej, PiZS 2008, Nr 11; K. *Ślebzak*, Uzupełniająca odpowiedzialność pracodawcy z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych, PiZS 2009, Nr 11; M. *Raczkowski*, Kilka uwag o cywilnej odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy, PiZS 2009, Nr 4; R. *Sadlik*, Odpowiedzialność pracodawcy wobec ZUS za wydanie wadliwego świadectwa pracy, MoP 2011, Nr 3; E. *Maniewska*, Obowiązki informacyjne pracodawcy wobec pracownika w umownym stosunku pracy, Warszawa 2013; W. *Basiewicz*, Dopuszczalność dochodzenia przez pracownika roszczeń od pracodawcy za szkody powstałe w związku z wypadkiem przy pracy, R. Pr. 2013, Nr 135. Por. m.in. wyr. SN z 5.7.2005 r., I PK 293/04, Legalis; wyr. SN z 2.2.2006 r., I UK 301/05, OSNP 2007, Nr 1–2, poz. 29; wyr. SN z 7.1.2010 r., II PK 132/09, Legalis; wyr. SN z 22.4.2015 r., II PK 170/14, Legalis; E. *Maniewska*, Jeszcze o odpowiedzialności cywilnoprawnej pracodawcy za wypadki przy pracy, PiZS 2011, Nr 12, s. 21.

²⁰ O odesłaniu systemowym można mówić wówczas, gdy jakiś przepis odsyła do innych przepisów prawnych. Jeśli ponadto przepis odsyłający określa zakresy stosowania przepisów odniesienia lub nakazuje ich odpowiednie stosowanie to mamy do czynienia z przepisem drugiego stopnia;

Nie wdając się w szczegółowe rozważania dotyczące art. 300 KP i odsyłając do literatury²¹ warto jednak – wobec faktu, że w zakresie zagadnień omawianych w monografii będzie istniała konieczność znaczącego sięgania do tego przepisu – poczynić kilka uwag natury ogólniejszej. Zgodnie z tym przepisem, stosowanie norm Kodeksu cywilnego jest możliwe jedynie wówczas, gdy prawo pracy nie reguluje danej kwestii (luka w prawie), a nie dlatego że „(...) przepisy prawa cywilnego dałyby lepsze rezultaty, czy trafniejsze rozstrzygnięcie danej kwestii niż istniejące w prawie pracy regulacje (luka aksjologiczna)”²².

Stosowanie posiłkowe przepisów Kodeksu cywilnego w praktyce nie zawsze jest oczywiste, albowiem częstokroć mamy do czynienia z sytuacją, w której dana kwestia została w prawie pracy w jakiś sposób uregulowana i wymaga oceny czy mamy do czynienia z regulacją wyczerpującą, czy też z regulacją, do której można posiłkowo stosować przepisy Kodeksu cywilnego. Z takimi sytuacjami mamy najczęściej do czynienia zwłaszcza odnośnie do odpowiedzialności odszkodowawczej pracodawcy za szkody wyrządzone pracownikowi.

Warunkiem stosowania przepisów Kodeksu cywilnego jest to, aby regulacje te nie były sprzeczne z zasadami prawa pracy²³, zarówno wyrażonymi wprost w Kodeksie pracy, jak i wyinterpretowanymi z norm prawa pracy.

Podkreślenia wymaga, iż opracowanie odwołuje się wyłącznie do dorobku rodzimej literatury i orzecznictwa, natomiast pomija uwagi odnoszące się do prawa obcego. Co prawda, omawiana instytucja nie ma charakteru autonomicznego i jest powszechnie stosowana w ustawodawstwie obcym (albo jako instytucja prawa pracy albo prawa cywilnego), ale – w opinii autorki – ujęcie komparatystyczne nie wpłynie ostatecznie na przyjęte w pracy rozwiązania tak natury ogólnej, jak i szczegółowej.

maj 2017 r.

Dr Małgorzata Barzycka-Banaszczyk

por. J. Wróblewski, w: W. Lang, J. Wróblewski, S. Zawadzki, Teoria państwa i prawa, Warszawa 1979, s. 319.

²¹ Por. T. Zieliński, Prawo pracy. Zarys systemu, cz. 1 – ogólna, Warszawa–Kraków 1986, s. 142 i n.; K. Roszewska, Stosowanie przepisów Kodeksu cywilnego do stosunków pracy, Warszawa 2005; B. Bury, Odpowiednie stosowanie w prawie pracy wybranych przepisów księgi III kodeksu cywilnego, MoPr 2007, Nr 5; S. Driczinski, Stosowanie przepisów prawa cywilnego w prawie pracy – kilka uwag de lege lata i de lege ferenda, MoPr 2007, Nr 9.

²² M. Rylski, Weksel między stronami stosunku pracy, Warszawa 2015, s. 86.

²³ Na temat zasad prawa pracy m.in. Z. Salwa, Podstawowe zasady prawa pracy (zagadnienia metodologiczne), ZNIBPS 1982; B. Cwiertniak, Zagadnienia systematyzacji zasad prawa pracy. Z problematyki prawa pracy i polityki socjalnej, t. 5, Katowice 1982; T. Zieliński, Zasady prawa pracy w nowym systemie ustrojowym, PiP 2001, Nr 12.